

—De tornada, vam presentar tota la documentació per a la candidatura, i el setembre del 1988, a París, es va acceptar l'entrada de l'estat espanyol al tractat antàrtic. Als polítics espanyols els vam donar mastegada l'entrada en el tractat. Aleshores es va veure que aquell rumor que hi hauria un repartiment territorial no era cert, però nosaltres ja teníem la base, tal com volíem.

—**Quina és la situació actual?**

—Cada any s'ha anat millorant la base, que han utilitzat científics catalans, espanyols i de moltes altres nacionalitats, perquè, encara que la titularitat sigui espanyola, el caràcter d'aquestes bases és internacional. Jo hi vaig continuar anant fins l'any 1994. Actualment, la base Joan Cales I s'ha renovat a fons i és molt moderna. El contenidor de l'antiga base s'ha portat fins a Barcelona i la volen convertir en un museu.

—**Què us sembla l'explotació turística de l'Antàrtida?**

—Estic d'acord amb la divulgació científica del continent, però en lamento l'explotació turística. Cada any el visiten uns 70.000 turistes i per a un ecosistema tan fràgil com aquell això és molt greu. Els visitants arrenquen líquens que poden arribar a tenir 300 anys, sense que ningú els ho impedeixi i això no s'hauria de permetre.

—**Qui va descobrir el continent antàrtic, segons els llibres?**

—L'explorador anglès James Cook, al seu segon gran viatge dels tres que va fer, entre els anys 1772 i 1775, gairebé va descobrir el continent antàrtic. En aquella època hi havia molts navegants que deien que havien vist terra molt més avall del cap d'Hornos, de manera que Anglaterra va promoure-hi una expedició sota el comandament de Cook, a la qual es van afegir científics i geògrafs. Durant dos anys van fer-hi unes quantes voltes, però passaven massa lluny i no van arribar a veure l'Antàrtida. L'expedició va concloure que allà no hi havia res, però els científics, que havien anat investigant durant tot aquell temps, van difondre en publicacions les seves troballes sobre peixos, ocells i mamífers que vivien en aquelles latituds. Això va cridar l'atenció dels baleners, que són els qui, al capdavant, van descobrir el continent.

*Oriol Ballester*

El primer català que va trepitjar l'Antàrtida (que se'n tingui constància) va ser Oriol Domènec, l'any 1952. El van seguir el valencià Manel Puigcerver el 1961 i Antoni Ballester el 1966. Del pas dels nostres compatriotes per aquelles terres inhòspites n'ha quedat toponímia nostrada —com ara la collada Catalana— i un munt d'històries desconegudes.

## La petjada catalana a l'Antàrtida

**Q**uè hi feia un català a l'Antàrtida l'any 1952? La resposta a aquesta pregunta pot semblar ben bé la sinopsi d'una novel·la. Oriol Domènec Llavallol, un metge nascut a Barcelona el 1923, fill i nét de metges, havia tingut problemes amb la justícia militar per catalanista. Va ser un dels estudiants que van penjar banderes catalanes els anys 40 (història que va ser publicada l'any 1997, al número 694 d'EL TEMPS), li van fer un consell de guerra i va estar en diverses presons, fins que es va fer escàpol i se'n anà a l'Argentina. Actualment viu a Barcelona i té una consulta d'oto-rino-laringologia a l'avinguda Diagonal, on encara exerceix i guarda un gran nombre de fotografies. “Jo no sabia ni que existia l'Antàrtida, però a Buenos Aires em vaig assabentar que demanaven gent per a anar-hi, vaig presentar una sol·licitud al Ministeri de la Marina i me la van acceptar”, explica. Va passar nou mesos a l'illa de Half Moon, envoltat d'una mar glaçada.

**Una bandera catalana a l'illa de Greenwich.** Oriol Domènec va caçar foques “feres com un lleopard, amb un 38, i alguna vegada les havia de rematar a cops de bastó”. També es va banyar despullat en aigües antàrtiques i fins i tot va caminar sobre una mar glaçada per a anar a amputar la cama a un marí

xilè de la base Arturo Prat de l'illa de Greenwich. Però la gesta de la qual està més orgullós és haver pujat al turó Plymouth d'aquesta illa per a plantar-hi una bandera catalana al cim. Aquesta història va ser publicada a la portada de *La Vanguardia* del 22 d'abril del 1954 on s'explicava que la bandera que havia plantat al cim era l'espanyola, juntament amb una creu. “Això no és veritat, era la bandera catalana i la creu la hi va pujar un xilè”, assegura. Domènec explica que després del seu viatge a l'Antàrtida el va cridar l'ambaixador espanyol a Buenos Aires, “que es deia Aznar i era l'avi de qui va ser president de govern. Em va oferir d'anar a veure Franco per a proposar-li de fer una base espanyola a l'Antàrtida. Jo m'hi vaig negar”.

**El Tomàs Molina antàrtic.** Molt diferent, en canvi, és la història de Manuel Puigcerver Zanón, nascut l'any 1922 a València, on es va llicenciar en Ciències Físiques per la Universitat de València, i que va fer el doctorat a la Universitat de Barcelona. Puigcerver va passar tretze mesos investigant a la base xilena González Videla de la península antàrtica, del gener del 1961 al febrer del 1962. “Era el meteoròleg de la base i, a més, em van nomenar cap científic. Vaig anar a parar allà perquè els científics xilens buscaven un físic especialitzat en mete-

orologia i es van adreçar a un professor noruec que es deia Petterssen que vivia a Chicago i a qui jo havia conegut en una estada en aquella ciutat, on vaig fer un màster en meteorologia. Ell els va parlar de mi i els xilens em van escriure per a oferir-me el lloc. Els vaig respondre que sí”, explica. Puigcerver recorda les baixes temperatures a l’exterior de la base i afirma que s’encarregava “de coordinar els programes que s’hi havien de desenvolupar”. Quan va tornar de l’Antàrtida va viure uns quants anys a Madrid i més endavant va tornar a Catalunya. Resideix des de fa molts anys a la capital catalana i és membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. “Tinc molt poc contacte amb València, i a més allà no sóc acadèmic”, explica.

### El català que somniava una base.

El químic Antoni Ballester, nascut a Mont-roig del Camp l’any 1920, va ser el següent català de trepitjar l’Antàrtida. A conseqüència de les seves relacions amb oceanògrafs de tot el món, el 1966 va ser convidat pel Reial Institut de Ciències Naturals de Bèlgica a participar en una expedició antàrtica a bord del vaixell Magga Dan. Aquesta ocasió va ser decisiva, a més, per a la posada a punt d’una idea llargament desitjada per ell i que, posteriorment, va ser aplicada a tots els vaixells oceanogràfics del món: l’anàlisi automàtica i continuada dels paràmetres fonamentals (temperatura, salinitat i nutrients) de l’aigua i de la mar superficial. Gràcies al seu prestigi en el món de l’oceanografia va tenir ocasió d’anar a treballar als Estats Units, però va preferir quedar-se a Barcelona.

Ballester no va tornar a l’Antàrtida fins el 1984, i durant tots aquells anys no va parar de treballar per a fer-hi una base, segons que explica Josefina Castellví, deixeble seva que el va substituir com a cap de la base Joan Carles I l’any 1989 quan ell va emmalaltir. Castellví afegeix que “ell va veure clar com ningú que s’hi havia de posar una base, però l’estat espanyol no hi mostrava cap mena d’interès. Assenyala també que el químic “va tenir el suport moral del president Jordi Pujol i de l’alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, i hauria pogut rebre més suport de diverses institucions catalanes, però ell depenia



ORIOI DOMÈNEC

**A la foto de dalt, Oriol Domènec, el primer dempeus començant per la dreta, amb els seus companys argentins a la base de l’illa de Half Moon. Damunt aquestes línies, Oriol Domènec.**



EL TEMPS

**L’expedició del 1986, rebuda pel rei d’Espanya. El segon començant per l’esquerra és Antoni Ballester, cap de l’expedició, i la dona és Josefina Castellví.**



La base Joan Carles I als inicis, l'any 1988. El qui té barba blanca és Antoni Ballester i la dona, Josefina Castellví.

del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC)". Sortosament, l'any 1988 va poder fundar la base, que es va dir Joan Carles I. Malgrat tot, un dels reconeixements que més il·lusion li ha fet és que l'institut de secundària del seu poble, Mont-roig del Camp, porti el seu nom.

**La toponímia nostrada de l'Antàrtida.** Hi ha toponímia catalana a l'Antàrtida des del 1986, quan Antoni Ballester, Josefina Castellví, Agustí Julià i Joan Rovira van viatjar-hi amb els polonesos del vaixell Henry Arctowski, que els van ajudar molt a muntar la base. Els polonesos tenien geògrafs i topògrafs "i, durant els dos o tres dies en què vam muntar la base, ells van fer la topografia de la zona", explica Castellví. Afegeix que "els topògrafs es van permetre de posar diversos noms, com la muntanya Reina Sofia, la punta Polonesa, la punta Ballester i la platja Pepita, als mapes, i quan van tornar a Polònia els van editar i ens en van enviar unes quantes còpies". L'any 1989 "un grup de militars espanyols va anar a la base i van fer una altra vegada els plànols de la zona. Van deixar-hi punta



Mapa búlgar amb toponímia anglesa de l'illa de Livingston, on apareix la collada Catalana.

Polonesa i la muntanya Reina Sofia, però van treure'n la punta Ballester i la platja Pepita, i no els van substituir per cap altre nom", afirma. Antoni Ballester ha explicat en més d'una ocasió que els enviats de l'exèrcit espanyol que es van arribar a Livingston per a donar suport logístic a la base li van prohibir

de col·locar-hi una bandera catalana. Actualment, els militars espanyols estan establerts a la base Gabriel de Castilla, de l'illa Decepció.

**La collada Catalana.** El 30 de desembre del 1991, un català, Francesc Sàbat, i un valencià, Jorge Enrique, de

la base Joan Carles I, van ser els primers humans a pujar al mont Friesland de l'illa Livingston, de 1.700 metres, i van establir una ruta per una collada de 1.260 metres d'alçada. En honor seu, va ser anomenada collada Catalana per la Comissió Búlgara per als Topònims Antàrtics. Bulgària té una base a la mateixa illa i, segons que assegura Sàbat –nascut a Sant Sadurní d'Anoia l'any 1946 i professor de geologia a la Universitat de Barcelona–, “van ser ells que van decidir de posar-hi aquest nom”. També hi ha dos turons anomenats Sàbat Hill i Enrique Hill en una altra part de l'illa, a la península de Byers, una zona lliure de glaç. Sàbat va estar diverses vegades a l'Antàrtida i coneixia Jorge Enrique, tècnic mecànic, d'algunes altres situacions. El geòleg ha treballat en diversos projectes sobre l'illa, “que té una extensió com la de Menorca, però una forma molt diferent”. N'ha estudiat bàsicament el tipus de roca i les glaceres i explica que “hi predomina la roca volcànica”.

**La desaparició del San Telmo.** És gairebé impossible de saber si abans de Domènec, Puigcerver i Ballester hi havia hagut més catalans que anessin a l'Antàrtida. Segons que explica Josefina Castellví, “probablement els primers humans d'arribar a l'Antàrtida van ser els mariners, soldats i oficials del vaixell espanyol San Telmo, que va naufragar el 1819, quan s'adreçava al port del Callao. És probable que hi hagués catalans en aquell vaixell, però no ho sabem del cert”. Al perillós pas de Drake, que separa el con sud de l'Antàrtida, el vaixell, que formava part d'un comboi, va trobar-hi un vent fortíssim, “típic d'aquelles latituds, que li va impedir d'adreçar-se al cap d'Hornos. Va girar cap al sud, en direcció al continent antàrtic –aleshores desconegut–, i no es va tornar a veure mai més. Anys més tard, es van trobar restes del vaixell a les platges de l'illa antàrtica de Livingston. Al vaixell hi anaven 644 homes, i sabem que hi va haver naufragis, que es van establir a l'illa i van intentar sobreviure-hi, però no se'n van sortir”, afegeix la científica catalana, que en les seves estades a l'Antàrtida sovint ha vist, a les platges, “claus vells d'embarcacions que hi van naufragar, com el San Telmo”.



FRANCESC SÀBAT

El valencià Jorge Enrique, fotografiat pel català Francesc Sàbat el 30 de desembre del 1991 a la collada Catalana, camí del mont Friesland, a l'illa de Livingston.

**Els baleners.** D'una altra banda, Castellví assenyala que a l'illa Decepció encara hi ha els residus d'una antiga factoria xileno-noruega. “Potser hi havia algun català entre els baleners que treballaven en aquelles aigües a final del segle XIX, però això no ho podem assegurar”, explica. Aquells homes caçaven les balenes i n'extreien oli amb maquinària. El lloc es diu caleta Balleneros i avui encara s'hi poden veure unes enormes muntanyes de restes de balena. Afegeix que els baleners que es van establir en aquella zona “van omplir la geografia antàrtica amb els seus noms, que posaven en un pic o en una illa. Actualment, la toponímia bàsicament

és anglesa, però n'hi ha de molts més països, perquè hi anaven pescadors de molts llocs diferents. El cas de la toponímia catalana és més recent”. Així, per exemple, assenyala que el pic Friesland de l'illa Livingston, que servia als mariners per a orientar-se, “el devien posar probablement uns holandesos d'aquesta regió, que en català es coneix per Frisia”. Castellví subratlla que “les companyies pesqueres mai no deien on pescaven. Això ho han fet sempre i encara ho fan els pescadors a qualsevol lloc, a l'Antàrtida o a Roses, i així no afavorien gens la difusió del continent”.

*Oriol Ballester*